

Precizări și mulțumiri

Volumul de față este rezultatul unui demers etnografic întreprins de-a lungul mai multor etape: mai întâi între anii 2006-2010 ca parte a proiectului de teză doctorală, desfășurat în același interval în cadrul unui program internațional desfășurat la Universitatea din Perugia (Italia) și apoi între 2024-2025, când am încercat – în vederea publicării – să aduc la zi o parte din informațiile despre actorii-cheie ai cercetării. La sfârșitul lunii februarie 2011 am susținut această teză în fața unei comisii din care făceau parte cei doi coordonatori, Cristina Papa (Universitatea din Perugia) și Vintilă Mihăilescu (SNSPA), Marinella Lorincki (Universitatea din Cagliari), Marianne Mesnil (Universitatea Liberă Marianne Mesnil, Universită din Bruxelles) și Liviu Chelcea (Universitatea din București). Programul doctoral mi-a permis o serie de mobilități în cadrul unor stagii la universitățile europene partenere în proiect, ceea ce mi-a permis accesul (și) la o literatură diversă alta decât cea anglo-saxonă și conversații utile cu staful academic din departamentele de antropologie, sociologie sau etnologie. Cele trei referate susținute de-a lungul programului au primit comentarii, critici și sugestii atât din partea coordonatorilor și coordonatoarelor proiectului cât și din partea colegilor și colegelor cărora le sunt recunoscător. În 2018 m-am mutat în cartierul Chitila-Triaș, în care aveam să descopăr un număr semnificativ de familii de geamgii (printre care Ștefănuț, Gheleșel, Handra) care m-au primit să continui cercetarea.

Îi sunt recunoscător lui Vintilă Mihăilescu, unul dintre cei doi coordonatori ai tezei, pentru observațiile, generozitatea, discuțiile și entuziasmul cu care a împărtășit momentele-cheie ale acestei cercetări, de la descoperirea temei de cercetare (în toamna lui 2001, ca exercițiu la cursul de Introducere în Antropologie de la Masterul de Antropologie al SNSPA - București), la configurarea ca subiect al unui proiect doctoral și până la susținerea tezei. Unul dintre motivele pentru care această lucrare nu a continuat să rămână o teză de sertar este promisiunea pe care i-am făcut-o că, mai devreme sau mai târziu, o voi publica.

Îi mulțumesc Cristinei Papa pentru sugestiile, observațiile și energia pe care le-am primit de-a lungul celor patru ani. Suportul oferit prin intermediul Departamentului Uomo e Territorio – Università degli Studi di Perugia și supervizarea atentă și generoasă au fost esențiale în desfășurarea acestui proiect.

Profesorilor și doctoranzilor care au participat alături de mine la desfășurarea seminariilor Doctoratului Internațional în Etnologie și Antropologie (AEDE) cu care am avut discuții fertile le sunt recunoscător.

Îi mulțumesc lui Liviu Chelcea pentru încurajări, recomandări bibliografice și cele legate de structurarea și limpezirea unor secțiuni ale lucrării.

Comentariile lui Filippo Zerilli mi-au fost utile mai ales în prima parte a cercetării, când încercam să pun ordine în ideile ușor confuze pe care le aveam.

Mulțumesc Marianne Mesnil pentru susținere pe perioada stagiilor de cercetare de la Université Libre de Bruxelles.

Sunt îndatorat clăcii de prieteni care mi-au oferit suportul lor tehnic esențial pentru încheierea la timp a acestei lucrări: Crăița Curteanu, Ana Chirițoiu, Gabriela Popovici, Adrian Deoancă, Ionuț Dulămiță, Andreea Racleș, Cristina Boboc, Cosmin Manolache și Cosmin Popan.

Raluca Nagy primește mulțumirile mele pentru a fi fost o gazdă ideală în perioada cercetării bibliografice la biblioteca ULB – Bruxelles și pentru un număr de important de discuții utile pe marginea unor secțiuni ale lucrării și mai ales de încurajările continue.

Le mulțumesc locuitorilor comunei Mărgău și în special interlocutorilor mei mărgăuani stabiliți în București sau mărgăuani „prin alianță”: soții Petre și Rodica Brad, Iuliu Bălaș (fost președinte al Cooperativei Tehnica Sticlei), Ana Ștefănuț și fiii Petre și Gheorghe Ștefănuț, Viorel Panea, Ionel Panea, Liviu Ciurtin, soții Petre și Mariana Ciurtin, soții Tiberiu și Nicoleta Rauca, fraților Radu și mărgăuanilor Petru Ungur, Mariane Capota.

Dedic această lucrare memoriei geamgiilor Victor Mâț, Petre Tot, Ana Ștefănuț și Florița Capota care mi-au împărtășit poveștile lor neprețuite.

Familiei Dogana – Lorenzo, Riccardo și Antonellei Rubbioni recunoștința mea pentru a mă fi simțit acasă la Perugia și Magione atunci când scriam la prima parte a lucrării.

Monicăi pentru sprijinul, întrebările și energia fără de care acest proiect ar fi fost cu siguranță mai sărac.

Premise

Ce s-ar întâmpla cu geamgiii dacă nu s-ar mai sparge ferestre?

(Frédéric Bastiat 1850)

*Geamgiu, geamgiu!
În albastrul său regulamentar,
Geamgiu, geamgiu!
Cu șapca pusă într-o parte,
Cât de frumos era tatăl,
Geamgiu, geamgiu!
Meșteșugar, muncitor,
Asta era ceea ce îl făcea mândru,
Asta era ceea ce îl făcea mândru.*

*Punea tot sufletul în munca sa,
Pentru ca sticla să nu lase să piardă căldura,
Dar într-o zi, odată cu modernitatea,
Geamul termopan l-a pus pe liber,
Nu s-a mai auzit cântecul său frumos, de pasăre proletară.
(Cântec și versuri: Olivia Ruiz)*

Când am început, în 2006, cercetarea despre geamgiii din Mărgău stabiliți la București, majoritatea ziarelor centrale și locale din România deplâneau când și când soarta micilor meșteșugari, afectați dramatic și iremediabil de artefactele specifice introducerii noilor tehnologii în procesele de producție artizanală. Cizmari, croitori, blănari, tâmplari, ceasornicari erau actorii unor relatări triste despre accelerarea modernității prin sacrificarea resturilor unei lumi tradiționale, adică artizanale, pe altarul unei modernități inovatoare dar insensibile subjugate consumerismului și obsolescenței planificate. Inovația tehnologică se impregna astfel într-un mod interesant cu valențe morale negative (similare luddismului) pentru că distructive. Povestea geamgiilor din Mărgău, „condamnați” de apariția termopanului la dispariție și la pierderea monopolului unei activități pe care pentru decenii o practicaseră în atelierele Cooperativei Tehnica Sticlei din București a început să fie subiectul unei serii de reportaje după ce în toamna anului 2007 postul Realitatea TV a difuzat documentarul pe care îl realizasem în toamna precedentă. Așa cum se va vedea

în câteva rânduri în acest volum, dispariția, adică renunțarea la a practica această meserie nu este o destinație biografică implacabilă, similară celei din versurile de mai sus ale Oliviei Ruiz.

Importanța ferestrelor și implicit a muncii geamgiilor pentru mediul locativ autohton, la care mă voi referi pe parcursul acestui volum, se poate deduce din grija pe care orice nou cumpărător al unui apartament într-un bloc construit în perioada socialistă o arată pentru aceste accesorii domestice. Fereastra era, la jumătatea anilor 2000, primul obiect care dădea seama de reabilitarea și – implicit – de insinuarea sau reconfigurarea confortului termic într-un apartament sau într-o locuință, de vreme ce nu de puține ori rămânea pentru o vreme și unicul semn al reabilitării unui imobil.

Într-un studiu dedicat balconului socialist, Florin Poenaru (2008) analizează felul în care acest spațiu a căpătat noi funcții și o nouă morfologie arhitectonică în perioada socialistă. Antropologul arată cum, în context socialist, balconul a devenit un spațiu închis fără ca perioada postsocialistă să fi schimbat ulterior ceva radical în această practică. Argumentez, pe baza acestei observații, că balconul închis devenea astfel, de facto, mai mult o parte a universului domestic decât una la granița dinspre public și privat, așa cum o imaginat-o istoric arhitectii. Deși închiderea balconului era o practică ilegală și se pedepsea cu o amendă usturătoare¹, majoritatea locuitorilor blocurilor socialiste preferau să-și încerce norocul decât să mai rabde de frig. Este foarte posibil ca închiderea balcoanelor să fi fost incriminată și pentru că această intervenție presupunea inevitabil accesarea economiei secundare: aparatul de sudura împrumutat de la fabrică, materialul pentru ramele metalice (cornier) „procurat” din același loc, geamuri și alte materiale accesate în modalități similare. Închiderea balcoanelor, activitate pe care mare parte din geamgiii din cooperativa despre care voi scrie mai departe o practicau cu entuziasm după orele de serviciu, oferă un exemplu pentru felul în care a funcționat o mare parte a economiei informale în perioada socialistă. Voi discuta într-o secțiune ulterioară felul în care economia secundară nu numai că a parazitat-o pe cea oficială dar și felul în care uneori a susținut-o iar în unele cazuri a funcționat pur și simplu în paralel cu aceasta.

¹ Sociologul Mircea Kivu, într-un interviu cu Alexandru Axinte pentru proiectul Garaj DESCHIS în 2023, cum a trebuit să desființeze un balcon închis de proprietarul precedent al unui apartament din Drumul Taberei pentru a nu suporta o serie de amenzi.

Ferestrele socialiste oferă astfel un câmp de analiză mai larg pentru înțelegerea felului în care reglementări sau politici ale statului s-au juxtapus peste practicile cotidiene ale indivizilor (Poenaru 2008) și viceversa dar și oportunitatea punerii în relație a literaturii antropologice dedicată economiei secundare și, implicit, celei planificate cu cea despre practici ale locuirii în comunism pe de-o parte și cu schimbările în morfologia culturii materiale domestice postsocialiste. Traectoria tehnologiilor de producție și a vieții sociale și culturale a ferestrelor a acompaniat-o prin interdeterminare pe cea profesională a geamgiilor pe care i-am studiat pentru o lungă perioadă de vreme. Din acest motiv le voi analiza în simultaneitate pe parcursul întregii lucrări.

Volumul de față explorează procesul de formare a unei comunități profesionale, cea a geamgiilor proveniți din Mărgău și deveniți membri ai unei cooperative cu puțin înainte dar mai ales în perioada socialistă și de formare a precondițiilor culturale necesare genezei unui ecosistem economic specific. Pe urmele modelului furnizat de analiza sociologului italian Simone Ghezzi (2007) dar și al celui formulat de Cristina Papa (1994) care pune în centrul atenției în cadrul cercetărilor relația între rudenie, familie și producție, acest proces este analizat pornind de la reconstruirea articulării istorice existente între cele trei sfere socio-economice: proto-antreprenoriatul itinerant, cooperativismul și antreprenoriatul postsocialist (Stoica 2004), cu accent pe formarea și transmiterea cunoașterii artizanale și pe importanța dinamicii relațiilor de familie în cadrul proiectelor profesionale și antreprenoriale. Structura și o mare parte din conținutul volumului respectă sursa originală a lucrării de doctorat la care am adăugat intervenții minimale prin aducerea la zi a unor informații care îi privesc pe unii dintre subiecții-cheie. La acestea se adaugă studiul realizat de Hans și Judith-Maria Buechler (1999), care documentează complexitatea statutului brutarilor artizani din Bernburg în fosta RDG – încadrați formal într-o economie planificată care îi legitima parțial, dar îi supunea totodată unui control strict și unei supravegheri permanente – această lucrare propune o analiză comparativă a modurilor în care meșteșugarii privați au negociat existența și continuitatea activității lor în regimul postsocialist.

În primul capitol voi face o trecere în revistă a principalelor direcții de analiză care s-au circumscris fenomenelor sociale și economice specifice perioadelor socialiste și postsocialiste din Europa de est cu o atenție specială la economia secundară socialistă și la dezbaterile legate de natura “tranziției” la capitalism apoi voi descrie obiectivele cercetării și metodologia utilizată.

În capitolul al doilea voi descrie cu instrumentele unei etnografii istorice (Ghezzi 2007) felul în care s-a configurat migrația, la început sezonieră, apoi definitivă a geamgiilor din Mărgău (Cluj) spre București și alte orașe în același timp cum, pe parcursul acestei migrații, s-a structurat statutul profesional, economic și social al comunității de practică a geamgiilor din Mărgău stabiliți în București. Intervalul temporal de referință în această secvență a lucrării se referă perioada cuprinsă între primul război mondial și până la căderea regimului comunist, în care Cooperativei Tehnica Sticlei, pe care aceștia au întemeiat-o în 1949, a jucat un rol de coagulare esențial.

Tot prin intermediul producției ferestrelor putem vedea în acțiune atât statul cât și indivizii care încearcă să schimbe regulile jocului impuse în perioada socialistă de activarea în cadrele economiei planificate, în care Cooperativa Tehnica Sticlei a fost introdusă ca parte componentă, printr-o serie de practici pe care le voi descrie, pe baza mărturiilor interlocutorilor mei, foști sau actuali geamgii, și a unor viniete etnografice care îmi aparțin sau care mi-au fost furnizate de cunoscuți pe perioada cercetării. Voi descrie mai întâi traseul parcurs de Cooperativa Tehnica Sticlei din momentul înființării și până în momentul colapsului sistemului socialist, așa cum se configurează din documente și mărturii ale actualilor și foștilor cooperatori. Voi analiza caracteristicile prin care natura acestei cooperative a diferit de întreprinderile socialiste autohtone dar și felul în care aceasta a intersectat, cu toate efectele aferente, economia planificată. Voi ilustra pe baza datelor etnografice, urmând studiul clasic al lui E.P. Thompson (1967) despre procesele aferente muncii pe bază de program în capitalismul Angliei secolului 19, cum s-a produs inserarea acestui *grup profesional itinerant* într-o organizație în care s-a produs procesul de *disciplinare a forței lor de muncă* și apariția unor rutine noi prin normarea programului cotidian și transformarea relațiilor la locul de muncă.

Pe de altă parte voi expune câteva din modurile de participarea (prin practici informale) geamgiilor în economia secundară din perioada socialistă. Plecând de la descrierea acestui set de practici, voi pune acest caz în relație cu alte practici similare din România și Europa de Est pentru a construi o imagine de ansamblu asupra acestui fenomen și a specificității dar și diversității lui în cadrul economiilor socialiste.

În capitolul următor, al patrulea, investighez și analizez transformările postsocialiste ale ferestrei, felul în care natura acesteia încorporează noi sensuri, schimbările tehnologice ale procesului de producție a acesteia și transformările